

EDİTÖRDEN

ADALET KAVRAMININ ÇEŞİTLİ TEZAHÜRLERİ

Prof. Dr. Ali BAKKAL

Akdeniz Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, alibakkal@akdeniz.edu.tr

Giriş

“Allah adaleti, ihsanı ve akrabaya yardım etmeyi emreder; çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar.”¹

Sözlükte adl, “doğru olmak, doğru davranmak, adaletle hükmetmek; eşitlemek” vb. mânalara gelen bir masdardır. Ayrıca “doğruluk, hakkaniyet ve adalet” anlamlarıyla isim olarak kullanıldığı gibi, “çok âdil” anlamında sıfat olarak da kullanılır. Bu anlamda Adl, Allah’ın isimlerinden biri olup, O’nun doksan dokuz isminin sayıldığı esmâ-i hüsnâ hadisinde yer alır.² Adalet kavramı, Kur’ân-ı Kerîm’de ve hadislerde genellikle “düzen, denge, denklik, eşitlik, gerçeğe uygun hükmetme, doğru yolu izleme, takvaya yönelme, dürüstlük, tarafsızlık” gibi anlamlarda kullanılmıştır.³ Bediüzzaman Said Nursî’nin bu kavramı aynı anlamlarda kullandığını görülmektedir.

1. Allah’ın bir ismi Adl’dir.

Adl kelimesi, Allah’ın isimlerinden biri olarak kullanıldığında mübalağa ifade eden bir sıfat olup “çok âdil, asla zulmetmeyen, hakkaniyetle hükmeden, haktan başkasını söylemeyen ve yapmayan” anlamına gelir.⁴ İslâm’da itikadî mezhepler arasında Allah’ın Âdil oluşu konusunda herhangi bir ihtilâf yoktur. İhtilaf “adl” sıfatının yorumuyla ilgilidir. Ehl-i Sünnet Allah’ın zâtıyla kaim “adl” sıfatı olduğunu kabul ederken, Mu‘tezile mezhebi de “adl”i, beş temel prensipten (usûl-i hamse) biri saymıştır.

Bediüzzaman Said Nursî’ye göre Adl ismi, “*bir İsm-i Âzam (Allah’ın en büyük ismi)*”

1 en-Nahl,16/90.

2 Bekir Topaloğlu, “Adl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. I, s. 387.

3 Mustafa Çağrı, “Adalet”, *DİA*, c. I, s. 341.

4 Topaloğlu, “Adl”, *DİA*, c. I, s. 387.

veya İsm-i Âzam'ın altı nûrundan bir nuru" dur.⁵ *Risâle-i Nur Külliyyatı'ndan Lem'alar* adlı eserin *Otuzuncu Lem'a'nın İkinci Nüktesi* bu ismin tecellisine ayrılmıştır.

Bediüzzaman'a göre Adl isminin kâinattaki tecellisinde üç önemli özellik bulunur: Gayeli yapılış, Ölçülülük ve İsrafsızlık. Gayeli yapılış aynı zamanda Hikmet'in de bir gereğidir. Bu sebeple Bediüzzaman genellikle hikmet ve adalet kavramları ile Hakîm ve Âdil isimlerini birlikte kullanır. Bu manaları desteklemek üzere Bediüzzaman'ın eserlerinden birkaç pasaj sunacağız:

Gayeli yaratılışa örnek: “Evet, görünüyor ki: şu âlemde tasarruf eden zât, nihayetsiz bir hikmetle iş görüyor. Ona burhan mı istersin? Herşeyde maslahat ve faidelere riayet etmesidir. Görmüyor musun ki, insanda bütün âzâ, kemikler ve damarlarda, hattâ bedenin hüceyrâtında, her yerinde, her cüz'ünde faideler ve hikmetlerin gözetilmesi; hattâ bazı âzası, bir ağacın ne kadar meyveleri varsa, o derece o uzva hikmetler ve faideler takması gösteriyor ki, nihayetsiz bir hikmet eliyle iş görülüyor.”⁶

Ölçülü yaratılışa örmek: “Hem, adâlet ve mîzan ile iş görüldüğüne burhan mı istersin? Her şeye hassas mizanlarla, mahsus ölçülerle vücut vermek, suret giydirmek, yerli yerine koymak, nihayetsiz bir adalet ve mizan ile iş görüldüğünü gösterir.”

“Hem her hak sahibine istidadı nisbetinde hakkını vermek, yani vücudunun bütün levâzımâtını, bekâsının bütün cihâzâtını en münasip bir tarzda vermek, nihayetsiz bir adalet elini gösterir.”

“Hem istidat lisanıyla, ihtiyac-ı fitrî lisanıyla, ızdırar lisanıyla sual edilen ve istenilen her şeye daimî cevap vermek, nihayet derecede bir adl ve hikmeti gösteriyor:”⁷

İsrafsız yaratılışa örnek: “الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ - O herşeyi en güzel şekilde yarattandır.”⁸ sırrınca, herşeye, o şeyin kabiliyet-i mahiyetine göre kemâl-i mizan ve intizamla biçilip hüsn-ü san'atla tertip edilip, en kısa yolda, en güzel bir surette, en hafif bir tarzda, istimalce en kolay bir şekilde (meselâ kuşların elbiselerine ve her vakit tüylerini kolayca oynatmalarına ve istimal etmelerine bak), hem israfsız, hikmetli bir tarzda vücut vermek, suret giydirmek, eşya adedince bir Sâni-i Hakîm'in vücub-u

5 Said Nursî, *Lem'alar* (30. Lem'a 2. Nükte), (İstanbul: Söz Neşriyat, 2012), s. 561.

6 Nursî, *Sözler* (10. Söz, 3. Hakikat), (İstanbul: Söz Neşriyat, 2012), s. 104.

7 Nursî, *Sözler* (10. Söz, 3. Hakikat), s. 105.

8 es-Secde, 32/7.

vücuduna şehadet ve bir Kadîr-i Alîm-i Mutlak'a işaret ederler.”⁹

İslâm filozofları Adl sıfatını, “Allah’ın her varlığa lââyık olduğu imkân ve kabiliyetleri bahşetmesi” anlamına gelen inayet ve cömertlik (cûd) kavramlarıyla açıklamışlardır.¹⁰ Bediüzzaman’ın adl ismine yüklediği anlamın çok daha derin ve geniş olduğunu söyleyebiliriz.

2. Ahiretin en büyük muktezîsi adalettir.

Bediüzzaman’a göre âhiretin varlığını gerektiren en önemli sebep, bizzat Allah’ın isimleridir. Her ismin, Allah’ın zâtına, kâinata, insana ve âhirete bakan ayrı bir yüzü bulunur. Allah’ın isimleri arasında en çok öne çıkanlarından birisi Âdil ismidir. Âdil isminin âhireti iktiza etmesi iki sebeptir: Birincisi Allah’a iltica edenlerin taltifi, ikincisi ise edepsizlerin ve isyankârların tecziyesi: Çünkü Adl ismi Allah’a iltica edenlerin daimî olarak taltifini, cezalarını bu dünyada çekmemiş olanların da başka bir âlemde de olsa mutlaka cezalandırılmasını gerektirir. Bediüzzaman *Sözler* kitabında *Onuncu Söz*’ün *Üçüncü Sûret* ve *Üçüncü Hakikat*’ini bu konuya tahsis etmiştir. Kısa- ca Bediüzzaman’a göre, “Bütün mevcudatta görünen intizam-ı hikmet, tezyin-i inayet, taltif-i rahmet, tevzin-i adalet, Sâni-i Hakîmin vücut ve vahdetine şahit oldukları gibi, âhiretin ve saadet-i ebediyenin de icad ve vücutlarına delâlet ederler.”¹¹

3. İslâm’ın dört ana maksadından biri adalettir.

Bediüzzaman Said Nursi’ye göre, Kur’an’ın esas maksatları ve asli unsurları dörttür:

1-Tevhid

2-Nübüvvet

3-Haşir

4-Adalet.¹²

Bunlardan adalet, insanın Allah’la ve insanın diğer insanlarla olan münasebetlerini

9 Nursî, *Sözler* (33. Söz, 15. Pencere), s. 905-906.

10 Topaloğlu, “Adl”, *DİA*, I, 387.

11 Nursî, *Mesnevi-i Nûriye (Lâsiyyemalar)*, (İstanbul: Söz Neşriyat, 2012), s. 70.

12 Nursî, *İşâratül-İcâz*, (İstanbul: Söz Neşriyat, 2012), s. 30, 32, 55, 240, 272, a.mlf., *Mesnevi-i Nûriye* (14. Reşha, 4. Katre), s. 303; a.mlf., *Emirdağ Lahikası*, (İstanbul: Söz Neşriyat, 2012), c. II, s. 468; a.mlf., *Muhâkemat (Hâtîme)*, (İstanbul: Söz Neşriyat, 2012), s. 176; a.mlf., *İlk Dönem Eserleri (Şuâât)*, (İstanbul: Söz Neşriyat, 2012), s. 259.

tanzim eder. Mesela ibadetler Allah'ın insan üzerindeki haklarıdır. Sahih bir iman ve salih amellerle Allah'a yönelmek, insanın Allah'a yönelik vazifeleridir. Öte yandan insanların birbirleriyle olan münasebetlerini tanzim eden muamelat hükümleri, adaletin ikinci önemli ayağıdır. Çünkü insan, mahiyetinde yer alan şehvet, gadap ve akıl kuvvelerini dengeli kullanmazsa, adaletten sapar ve zulme düşer. Hırsızlık, aldatmak, haksız yere insan öldürmek gibi fiiller, başkalarının hukukuna tecavüzden başka bir şey değildir.

4. Erdemliliğin esası adalettir.

Sokrates, Platon (Eflatun) ve Aristoteles adaletin bireysel bir erdem olduğunu söylemişlerdir.¹³ Huzurlu toplum, ancak erdemli insanlardan oluşur. Toplumda adaletin hakim olması isteniyorsa, öncelikle fertlerinin çoğunlukla erdemli insanlardan oluşması gerekir.

İslâm düşünürleri de, bazı değişikliklerle Yunan filozoflarının görüşlerini benimsemişlerdir. Buna göre, insan nefsinin düşünme veya bilgi gücü (el-kuvvetü'n-nâtika, el-âlîme), öfke gücü (el-kuvvetü'l-gadabiyye) ve şehvet gücü (el-kuvvetü's-şehvâniyye) olmak üzere üç temel gücünden üç fazilet doğar. Bunlar sırasıyla hikmet, şecaat ve iffettir. Adalet ise bu üç faziletin gerçekleşmesiyle kazanılan ve hepsini içine alan dördüncü temel fazilettir. Gazzâlî'ye göre, esasen Hucurât sûresinin on beşinci âyeti bu temel faziletleri ihtiva etmektedir. İslâm ahlâk literatüründe, ilk üç faziletten her biri zaman zaman farklı terimlerle ifade edildiği halde, dördüncü fazilet daima adalet olarak isimlendirilmiştir.¹⁴

Bediüzzaman İslâm düşünürlerinin görüşlerine tabi olmuş ve Fatiha Sûresini tefsir ederken “sırat-ı müstakîm (doğru yol)” ifadesini şöyle yorumlamıştır:

“Sırat-ı müstakim şecaat, iffet, hikmetin mezcinden ve hülâsasından hasıl olan adl ve adalete işaretlerdir. Şöyle ki: Tagayyür, inkılâp ve felâketlere mâruz ve muhtaç şu insan bedeninde iskân edilen ruhun yaşayabilmesi için üç kuvvet ihdas edilmiştir. Bu kuvvetlerin;

Birincisi, menfaatleri celp ve cezb için *kuvve-i şehviyye-i behimiyye*,

İkincisi, zararlı şeyleri def için *kuvve-i sebuiyye-i gadabiyye*,

13 Yıldız Karagöz, “Liberal Öğretide Adalet, Hak Ve Özgürlük”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*. (Aralık 2002), c. 26, s. 270.

14 Çağırıcı, “Adalet”, *DİA*, I, 342.

Üçüncüsü, nef' ve zararı, iyi ve kötüyü birbirinden temyiz için *kuvve-i akliye-i melekiyedir*.

Lâkin, insandaki bu kuvvelere, şeriatça bir had ve bir nihayet tayin edilmişse de, fitraten tayin edilmemiş olduğundan, bu kuvvelerin her birisi, tefrit, vasat, ifrat namıyla üç mertebeye ayrılırlar.

Meselâ, kuvve-i şehviyenin tefrit mertebesi humuddur ki, ne helâle ve ne de harama şehveti, iştihası yoktur. İfrat mertebesi fücurdur ki, namusları ve ırzları pâyimal etmek iştihasında olur. Vasat mertebesi iffettir ki, helaline şehveti var, harama yoktur.

İhtar: Kuvve-i şehviyenin yemek, içmek, uyumak ve konuşmak gibi fûruatında da bu üç mertebeye mevcuttur.

Ve keza, kuvve-i gadabiyenin tefrit mertebesi, cebanettir ki, korkulmayan şeylerden bile korkar. İfrat mertebesi tehevürdür ki, ne maddî ve ne mânevî hiçbir şeyden korkmaz. Bütün istibdatlar, tahakkümler, zulümler bu mertebenin mahsulüdür. Vasat mertebesi ise şecaattir ki, hukuk-u diniye ve dünyeviyesi için canını feda eder, meşru olmayan şeylere karışmaz.

İhtar: Bu kuvve-i gadabiyenin fûruatında da şu üç mertebenin yeri vardır.

Ve keza, kuvve-i akliyenin tefrit mertebesi gabavettir ki, hiçbir şeyden haberi olmaz. İfrat mertebesi cerbezedir ki, hakkı bâtil, bâtili hak suretinde gösterecek kadar aldatıcı bir zekâyâ malik olur. Vasat mertebesi ise hikmettir ki, hakkı hak bilir, imtisal eder; bâtili batıl bilir içtinap eder...

Hülâsa: Şu dokuz mertebenin altısı zulümdür, üçü adl ve adalettir. Sırat-ı müstakimden murad, şu üç mertebedir.¹⁵ Bu hususu şematik olarak şu şekilde gösterebiliriz:

Ahlakın Kaynağını Teşkil Eden İnsanı Kuvveler ve Dereceleri

Üç Kuvve	Tefrit (geri) mertebesi	İfrat (aşırı) mertebesi	Vasat (orta) mertebesi
Kuvve-i şehviyye	Humûd	Fücür	İffet
Kuvve-i gadabiyye	Cebanet	Tehevür	Şecaat
Kuvve-i akliye	Gabavet	Cerbeze	Hikmet

15 Nursî, *İşarâtü'l-İcâz*, s. 45-47.

İffet, şecaat ve hikmetin birleşmesinden *adalet* (Sırât-ı Müstakim) ortaya çıkar.

5. Hukukun esası ve nihâî amacı adalettir.

Hukukun nihâî amacı adaleti gerçekleştirmektir.¹⁶ Bu sebeple en kısa şekilde hukuk, “Adalet hâdim bir nizamdır” şeklinde tarif edilmiştir.

Adalet genellikle, verilen ile hak edilen arasındaki dengeyi ifade eder. Bu denge bazı hallerde eşitlikle gerçekleşir; ancak adâlet salt eşitlik değil, dengedir.¹⁷

Hukukun esası adalet olmakla birlikte Bediüzzaman bir uygulamanın adaletle uygun olması için onun “kanuna uygun” olmasını yeterli bulmaz. Çünkü kanunda, kamu yararı esas alınması gerekirken, düşmanca niyetler, zulümler ve taraftarlık sebebiyle kanunlara müdahale edilir, ya kanun yapılırken veya uygulama sürecinde hükümlerin tesiri kırılır.¹⁸ Eğer gerçekleştirmesi gereken maslahat ve yararlar hükümetin kanunlarıyla birleşmezse; hak ve özgürlükler devlet kuvvetiyle desteklenmezse, kanunlar çoğu insanların üzerinde etkili olmaz.¹⁹ Dolayısıyla kanunlar hikmete muvafık olduğu kadar, uygulamada da devlet gücüyle desteklenmelidir.

Bediüzzaman bir taraftan adaletin önemine vurgu yaparken, diğer taraftan isim ve lafza da fazla takınılmaması gerektiğine dikkat çeker. Çünkü bazen zulüm, başına adalet külâhını geçirir; hıyanet milliyetperverlik elbisesini giyer. Cihada, isyan ve kalkışma adı takılır; esarete hürriyet namı verilir. Bu şekilde bazen zıtlar, suret ve şekillerini karşılıklı olarak değiştirmiş olurlar.²⁰

6. Hayrî amellerin özü adalettir.

Bediüzzaman’a göre fiillerimizin ve hayırlı amellerimizin esasları ihlas ve adalettir. İhlas ve adaletin kaybına sebep olan şeyler ise husumet ve düşmanlıktır. Bunun da sebebi tarafgirliktir. Taraftar olan kişiler hüküm ve muamelelerinde kendi tarafını

16 Rudolf Stammeler, “Adalet İdesi”, *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, (çev. Ali Acar), 2(2) (2012), c. 2(2), s. 165.

17 Hayreddin Karaman, “Adalet – Fıkıh”, *DİA*, I, 343.

18 “Maslahat-ı beşeriye yerine, adalet perdesi altında garazlar, zalimâne ve tarafgirâne cereyanlar müdahale eder, hükümlerin tesirini kırar.” Nursî, *İlk Dönem Eserleri (Hutbe-i Şâmiye)*, s. 568.

19 Desatir-i hikmet, nevâmis-i hükûmetle; kavânin-i hak, revâbit-ı kuvvetle imtizaç etmezse, cumhur-u avamda müsmir olamaz. Nursî, *İlk Dönem Eserleri, Hutbe-i Şâmiye, Hakikat Çekirdekleri*, No: 34, s. 558.

20 Zulüm, başına adalet külâhını geçirmiş. Hıyanet, hamiyet libasını girmiş. Cihada bağı ismi takılmış. Esarete hürriyet namı verilmiş. Ezdad, sûretlerini mübadele etmişler. Nursî, *İlk Dönem Eserleri (Hutbe-i Şâmiye, Hakikat Çekirdekleri*, No: 35), s. 588. Benzer bir ifade için bkz. Sözlere (*Lemaât*), s. 960.

tercih ettikleri için adaletli davranamazlar.²¹ İbadetlerin ruhu ihlas, hayırlı işlerin özü adalettir. Karşılıklı ilişkilerde taraftarlık hakim olduğu sürece insanların adaletli olduklarından söz edilemez.

7. Hissiyatın esası adalettir.

Amellerimiz gibi hissiyatımızın da ihlas ve adalet üzere olması gerekir. “*Zulmedenlere meyletmeyin; yoksa size de ateş dokunur...*”²² âyeti hislerimizden de sorumlu olacağımıza işaret etmektedir. Buradaki mesuliyet, dünyevî sorumluluk değil, uhrevî sorumluluktur. Çünkü dünyada biz, sadece fiillerimizden dolayı sorumluyuz. Ancak Allah bizden hesap sorarken niyetlerimize göre bizi hesaba çekecektir. Çünkü, Resûl-i Ekrem’in beyan ettiği üzere, “*ameller niyetlere göredir*”.²³ Biz dünyada zahire göre hükmederiz, ancak Cenab-ı Allah âhirette hükmünü kişilerin niyetlerine göre verecektir.

Diğer taraftan iman, sadece kuru bir kabul ve teslimden ibaret olmayıp rızayı da içeren bir durumdur. Bu sebeple Cenâb-ı Allah imanı kalplerine yerleştirememiş bedeviler hakkında şöyle buyurmuştur: “*Bedeviler ‘iman ettik’ dediler. De ki: ‘İman etmediniz!’ (Öyle ise ‘İman ettik’ demeyin). Fakat, ‘boyun eğdik (veya İslam’a girdik)’ deyin. Henüz iman kalplerinize girmedi...*”²⁴

Bediüzzaman, “*Zulmedenlere meyletmeyin*” mealindeki ayeti şöyle yorumluyor:

“Zulme, değil yalnız taraftar olanı, belki ednâ bir meyil edenleri dahi, dehşetle ve şiddetle tehdit ediyor. Çünkü; rızâ-yı küfür, küfür olduğu gibi; zulme rızâ da zulümdür.

İşte bir ehl-i kemal, kâmilâne, şu âyetin cevâhirinden bir cevherini şöyle tabir etmiştir:

Muîn-i zâlimîn, dünyada erbâb-ı denâettir;

Köpektir zevk alan, sayyâd-ı bî-insâfa hizmetten!

Evet; bazıları yılanlık ediyor, bazıları köpeklik ediyor...”²⁵

“Ve keza bir şahsın kalbinde bir ihtilal (bozukluk), bir fenalık hissi uyanırsa, yük-

21 Nursî, *Mektubat* (22. Mektup, 1. Mebhas, 6. Vecih), s. 384.

22 Hûd, 113/11.

23 Buhârî, “Bedü’l-vahy, 1: Müslim, “İmâre”, 155; Ebû Dâvûd, “Talak”, 11.

24 el-Hucurât, 49/14.

25 Nursî, *Mektubat* (28. Mektup, 4. Risale, 2. Nokta), s. 503.

sek hissiyatı, kemâlâtı sukut etmeye (düşmeye) başlar; kalbinde tahribata, fenalığa bir meyil, bir zevk peyda olur. Yavaş yavaş o meyil kalbinde büyür; sonra o şahıs, bütün lezzetini, zevkini tahribatta, fenalıkta bulur. İşte o vakit, o şahıs, tam manâsıyla arzda (dünyada) yırtıcı bir hayvan, ihtilâli (karışıklık) çıkarıp büyüten bir belâ, fesadı (bozgunculuğu) durmayıp karıştıran bir âfet (musîbet) kesilir.”²⁶

“Arkadaş! İman, bütün eşya arasında hakikî bir uhuvveti (kardeşliği), irtibatı, ittisali ve ittihad (birlik ve beraberlik) rabıtalарını tesis eder.”

Küfür ise, bürudet (soğukluk) gibi, bütün eşyayı birbirinden ayrı gösterir ve birbirine ecnebî (yabancı) nazarıyla baktırır. Bunun içindir ki, mü'minin ruhunda adâvet (düşmanlık), kin, vahşet yoktur. En büyük düşmanı ile bir nevi kardeşliği vardır. Kâfirin ruhunda hırs, adâvet olduğu gibi, nefsinin iltizam (nefsine taraftarlık ve sıkı sıkıya bağlılık) ve nefsinin itimadı vardır. Bu sırra binaendir ki, dünya hayatında bazen galebe kâfirlerde olur. Ve kezâ, kâfir, dünyada hasenatının (iyiliklerinin) mükâfatını filcümle (kısmen) görür. Mü'min ise seyyiatının cezasını görür.”²⁷

Sonuç itibariyle sahih bir iman için rıza şart olduğu gibi, sahih bir his için de adalet şarttır.

Katre Dergisi'nin bu sayısında İngilizce ve Türkçe dillerinde yayımladığımız birbirinden değerli makaleleri sizleri sunuyoruz. Cihat Yaşaroğlu, Eğitimde Müsbet Hareket Üzerine, Muhammed Çelik, Tefsir Metodolojisi ve Risale-i Nur'un Tefsir Değeri üzerine, Hayati Aydın'ın Fert ve Toplum üzerine, Pakistan'dan Shumaila Majeed ve Amjad Waheed'in Hz. Muhammed'in Miracı üzerine, Nijerya'dan Vaffi Foday She-riff ve Ahmad Moyi Gada'nın İlim, İman ve Ahlak üzerine, Hindistan'dan Abdul Majid Khan'ın Ümit ve Ümitsizlik üzerine, yine Hindistan'dan Sheikh Jameil Ali'nin İslam Aleminin içinde bulunduğu problemlere Bediüzzaman'dan sunulan çözümler üzerine ve Bünyamin Duran'ın Adil İnsan'ın Sosyo-Politik Çevresi üzerine kaleme aldıkları makaleleri sizlerin istifadesine sunmaktan mutluluk duyuyoruz.

26 Nursî, *İşârâtü'l-İcâz*, (Bakara, 27. âyetin tefsiri), s. 311.

27 Nursî, *Mesnevi-i Nuriye* (Katre, Nükte), s. 95.